

Zij doet geen poging de exacte invloed van Louise Henriette af te bakenen tegen die van haar echtgenoot en anderen, maar schetst een aantal projecten waarbij zij was betrokken en besluit dat haar betekenis veel groter is geweest dan in de geschiedschrijving is aangegeven. Wellicht heeft deze worsteling bijgedragen tot het wat hybride karakter van het boek, dat noch als een monografie, noch als een biografie is te kenschetsen. Uitvoerig schildert de auteur de voorgeschiedenis van het keurvorstelijk huwelijk en de lotgevallen van andere Oranjetelgen in het Heilige Roomse Rijk, zonder dat de betekenis van deze wetenswaardigheden voor het hoofdthema echt duidelijk wordt. Het inleidende hoofdstuk over Brandenburg en de Republiek illustreert het best de geringe greep van de auteur op de stof; het is van zo'n bedenkelijke kwaliteit dat een student geschiedenis zich ervoor in Nederland zou behoren te schamen. Het eindoordeel over dit boek kan daarom niet al te gunstig zijn; alles wijst op een auteur die haar eerste wankel schreden op historisch terrein zet. De studie is keurig uitgegeven.

Guido de Bruin

M. A. M. Franken, *Dienaar van Oranje. Andries Schimmelpenninck van der Oije 1705-1776. Een politieke en bestuurlijke levensbeschrijving van een Gelderse luitenant-stadhouder* (Stichting De Gelderse bloem XLIII; Zutphen: Walburg pers, 2002, 368 blz., €31,95, ISBN 90 5730 190 3).

De Gelderse edelman Andries Schimmelpenninck van der Oije heeft tijdens zijn carrière nauwelijks buiten zijn gewest gereisd. Alleen een aantal werkbezoeken aan het prinselijk hof in Den Haag of Soestdijk en een maand commissiewerk in Friesland voor stadhouder Willem IV brachten hem over de grenzen van zijn regio. Wel is hij opmerkelijk ijverig geweest binnen Gelderland, door er diverse ambten te bekleden en politieke taken uit te voeren. Zo bereikte hij achtereenvolgens met het richterschap van Arnhem en in Veluwezoom, en het prestigieuze landdrostambt van Veluwe de ambtelijke top in Gelderland. Deze loopbaan heeft M. A. M. Franken beschreven in een biografie, die veel meer inhoudt dan enkel de levensloop van haar hoofdpersoon. *Dienaar van Oranje* verschaft vooral een helder beeld van de Gelderse politieke cultuur in het midden van de achttiende eeuw, overigens zonder dat de auteur zijn boek binnen dit kader plaatst. In een paragraaf over het werkklimaat van de regenten tijdens het 'ancien régime' hanteert Franken wel het zeker ook voor die tijd typerende begrip 'overlegcultuur'. (148) De talloze brieven en andere bronnen die hij geduldig heeft bestudeerd voor zijn studie, zijn hiervan de tastbare getuigenissen.

In zijn woord vooraf geeft Franken aan dat hij graag een 'gewone biografie' had willen schrijven, maar dat het bronnenmateriaal hiervoor ontoereikend is. Zijn 'gedwongen keuze' Andries Schimmelpenninck als politicus en bestuurder te portretteren blijkt niettemin voor de Gelderse politieke en institutionele historiografie een gelukkige te zijn geweest. Door de vele taken en ambten die Andries heeft vervuld, leent hij zich goed voor de ontrafeling van deze geschiedenis. Via zijn bezigheden komt het politieke en bestuurlijke klimaat op een natuurlijke wijze tot leven, wellicht zelfs beter dan in een strikt institutionele studie te realiseren valt. De informele reikwijdte van bepaalde ambten wordt bijvoorbeeld duidelijk uit conflicten en rivaliteiten waarin Andries verzeild raakte, vooral uit de geschillen met zijn voorganger als drost, Lubbert Adolf Torck van Rosendael. Het benutten van de biografie voor de politieke en institutionele geschiedenis heeft uiteraard ook nadelen. Zo houdt Franken zich aan de chronologie, die past bij zijn biografische genre, door belangrijke ambten en instellingen pas in te kleuren op de mo-

menten waarop ze in het leven van zijn hoofdfiguur een rol gaan spelen. Het complexe Gelderse bestel met zijn verschillende kwartieren wordt hierdoor voor de lezer pas langzaam inzichtelijk. Dit nadeel valt echter in dit geval weg tegen het geconstateerde voordeel.

Dienaar van Oranje bestaat uit zeven hoofdstukken, enkele zinvolle bijlagen en een groot aantal fraaie illustraties. Inleidend van karakter is het eerste hoofdstuk, waarin de lotgevallen van de twee voorgaande familiegeneraties van Andries aan de orde komen. Daarna volgen vijf hoofdstukken over diens lange loopbaan, met telkens een afzonderlijke paragraaf over de familie- verwickelingen. In het derde hoofdstuk behandelt de auteur de cruciale keuze van Andries om zich in 1747 volledig achter stadhouder Willem IV te scharen. Zo kwam het luitenant-stadhouder- schap in handen van de inmiddels gevestigde en weldra ook gehuwde Schimmelpenninck en kon deze streven naar de hoogste Gelderse macht. Na hoofdstuk drie komt de oudere Schimmelpenninck in allerlei hoedanigheden naar voren als een gewiekst en behendig regent, van commissaris in waterstaatszaken en raadgever over Harderwijkse havenplannen tot stadhouderlijk adviseur in Zeeuwse financiële problemen. Zijn vasthoudendheid leren we in dit gedeelte vooral kennen via een vermakelijke affaire met een buurman over het recht van overpad. Zoals vermeld denkt Franken geen 'gewone biografie' geschreven te hebben. Mede gezien alle extra familieparagrafen, die talrijke karakteristieke gegevens bevatten — menig biograaf zou jaloers kunnen zijn —, had hij zijn boek toch met die pretentie kunnen presente- ren.

Het laatste hoofdstuk, getiteld 'Panorama', is een thematische slottypering van de hoofdper- soon en diens omgeving. Eén van Frankens samenvattende thema's, die hij 'signalementen' noemt, is terecht de wijze waarop Schimmelpenninck het luitenant-stadhouderschap heeft ver- vuld. Het gaat hier om diens positie, die het meest interessant is voor de geschiedschrijving van de gehele Republiek. *Dienaar van Oranje* doet op deze plaats zijn titel eer aan, door via één representant ons inzicht te verdiepen in dit onderdeel van het stadhouderlijk stelsel. Fran- ken borduurt met dit onderwerp voort op het proefschrift van A. J. C. M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer* (1989/1990). Zelf merkt de auteur dit rijkelijk laat in zijn slothoofdstuk (294-295) op, waarin hij zich ook aansluit bij Gabriëls ideeën over patronage en wederzijdse belangenbehartiging tussen de stadhouder en diens vervangers in de gewesten. Zijn vergelijkingen met andere luitenant-stadhouders blijven hierin beperkt tot enkele Gelderse. Op basis van bijvoorbeeld Gabriëls was het ook mogelijk geweest collegae uit andere gewes- ten erbij te betrekken.

Franken neemt 'de zwaarwegende plicht' (147) van de historicus hoogst serieus. Bijna te nadrukkelijk wijst hij voortdurend op hiaten in de bewijsvoering en onderwerpen waarnaar, vóór het trekken van conclusies, eerst nader onderzoek verricht zou moeten worden, bijvoor- beeld naar de Gelderse adel in de tijd van Schimmelpenninck. Verder is de eigenaardige men- geling van ouderwets en modern taalgebruik kenmerkend voor Frankens woordkeus, maar dat past een auteur die al in 1966 zijn dissertatie verdedigde, over de zeventiende-eeuwse diplo- maat Coenraad van Beuningen. Toch vertoont hij wel eens te vaak een voorkeur voor speciale constructies, zoals de 'eclipsing' van Schimmelpenninck 'uit het zicht van de historici.' (286) Duidelijk is in elk geval dat met dit boek deze verduistering is beëindigd en daar mag de auteur tevreden van genieten.

H. J. Horn, met medewerking van D. de Witt, *The Golden Age revisited. Arnold Houbraken's Great theatre of Netherlandish painters and paintresses* (2 dln.; Doornspijk: Davaco, 2000, 985 blz., €177,-, ISBN 90 70288 66 4).

De groote schouburgh der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen verscheen tussen 1718 en 1721. Arnold Houbraken publiceerde daarin honderden levensbeschrijvingen van Noord- en Zuidnederlandse kunstenaars plus enkele Duitse. Het boek verscheen in drie delen, waarvan een na zijn dood in 1719. Houbraken was zelf een niet onverdienstelijk schilder, die eerst in Dordrecht woonde (waar hij een opleiding genoot bij Samuel van Hoogstraten) en na 1710 in Amsterdam. Daar was burgemeester Jonas Witsen tot zijn overlijden in 1715 zijn beschermheer. Houbrakens boek met zijn vele gegevens over schilders, die hij soms zelf had gekend, is nog steeds onmisbaar. Maar tot voor kort waren vele kunsthistorici nog niet gewonnen voor zijn sappig geschreven stukken vol anekdotes en exemplarische verhalen, die zij niet serieus wensten te nemen. Recentelijk blijkt er echter, onder andere door het werk van M. J. Bok, meer 'waar' te zijn van wat Houbraken neerschreef dan men aanvankelijk had gedacht. Inderdaad kan de ideeënhistoricus ook uit onwaarschijnlijke vertellingen veel over diens opvattingen concluderen. Kunsthistorici zitten verder met een ander probleem: velen zien in Houbraken slechts een middelmatig vertegenwoordiger van het Franse classicisme, die bovendien scherpe kritiek op Rembrandt had. Er is dus een stevige discussie over Houbraken gaande tussen geleerden als P. Hecht, B. Cornelis, H. Perry Chapman en M. J. Bok. Hier komt nu de bijna duizend bladzijden tellende monografie bij van Hendrik Horn, hoogleraar kunstgeschiedenis aan Guelph University in Ontario, die in de jaren zestig in Utrecht studeerde.

Betekent dit boek nu een bijdrage tot onze kennis van Houbraken? Ja en nee. Horn wil Houbraken aan de hand van diens geschriften vooral als denker introduceren en niet zozeer als kunstenaar. Dat is een vruchtbare benadering. Welke ideeën had Houbraken op theologisch gebied, hoe dacht hij over de theorie van de kunst, diverse stijlen en de biografische benadering van zijn onderwerp? Het komt erop neer dat Horn in veertien essayistische hoofdstukken diverse facetten van het grote boek presenteert. Houbraken was naar Horns terechte mening in zijn geschriften een door Spinoza beïnvloede deïst, die God als de grote gangmaker zag, maar Hem verder niet liet optreden in het leven hier op aarde, waar de Fortuna heerste. Horn spreekt er herhaaldelijk zijn verbazing over uit, dat Houbraken niet in predestinatie en andere leerstellige opvattingen van het calvinisme geloofde. Dit had eveneens zijn uitwerking in Houbrakens kunsttheorie wat betreft zijn voorkeur voor genres: de historieschilderkunst stond bovenaan, stillevens onderaan. Immers in de schilderkunst moest naar classicistisch voorschrift de nadruk liggen op de menselijke emoties, want deze konden de mens bijstaan in het doorgronden van de bedoelingen van de grote Schepper. En juist kunstenaars waren in dit opzicht naar het oordeel van Houbraken bijzonder bevoorrecht. In zijn algemeenheid lijkt dit deze ideeënhistoricus een zeer aantrekkelijke interpretatie.

Jammer genoeg heeft de auteur honderden bladzijden met herhalingen en vol ellenlange vertaalde citaten nodig om ons dit te doen geworden. Zijn excuus is dat er geen Engelse vertaling van Houbrakens grote boek bestaat, maar de lezer is geneigd hem toe te roepen: had je dan tot dat werk beperkt. Nu is het boek een monument van zelfoverschatting geworden. Horn heeft namelijk geen idee van het karakter van de (vroeg) Verlichting in Nederland, kent noch de literatuur op het gebied van de ideeëngeschiedenis noch op het gebied van de geschiedenis van de geschiedschrijving (dat wil zeggen levensbeschrijving) en haalt daarom van alles door elkaar. Zo is Houbraken een christelijke humanist, een neostoïcüs en een verlichter. Hij is soms verward maar ook wel uiterst scherp in zijn beroep op de rede. Dat is nog niet alles want Horn